

LEV NİKOLAYEVIÇ TOLSTOY VE TÜRKİYE: TÜRK EDEBİYATINA ETKİSİ*

A. İ. ŞİFMAN **

Rusçadan çeviren: İlyas ÜSTÜNYER ***

ÖZ

L. N. Tolstoy (1828-1910) ilk gençlik yıllarında Arap-Türk edebiyatlarını gelecekteki uzmanlık alanı olarak seçti. 1844'te Kazan Üniversitesi'nin Arap-Türk Edebiyatları Bölümünü kazandı. Burada Türkçe öğrenmeye başladı. Türkçe, onda Türk kültürüne karşı ilgi uyandırdı. [18]60'larda Muhammed adlı bir kitapçık yayımladı. Bu kitapçıkta Türklerin yaşamlarından da bahsetti. 1878'deki Türk-Rus savaşında esir düşen ve Tula'ya götürülen Türkleri ziyaret etti ve onlarla Türk kültürü hakkında sohbetler etti. Türklere esir düşen ve sonra Rusya'ya dönen köylülerle de Türklerin yaşam şekilleri, ahlaki yapıları üzerine konuşmalar yaptı. Tolstoy, 1881'de Türkiye'ye gelen ve onun eserlerini Türkçeye çevirmek isteyen Olga Lebedeva ile mektuplaştı. Lebedeva'dan Türkiye hakkında bilgiler aldı. Türk kültürü ve yaşam şekline dair değişik kaynaklardan öğrendiklerini Rusça Okuma Kitapları, Okuma Çemberi, Her Güne Dair Bilge Sözler, Hayat Yolu vd. eserlerine dâhil etti. 1900'ün başlarında Türk yazarlarla ve basın temsilcileri ile mektuplaşarak onlara eserlerinde önemsemeleri gereken konular hakkında tavsiyelerde bulundu. Tolstoy'un eserlerini Baha Tevfik, Raif Necdet, Vahdet Gültekin, Nazım Hikmet, Zeki Baştımar, Leyla Soykut, Erol Güney, Hasan Ali Ediz gibi Türk edebiyatının seçkin temsilcileri Türkçeye çevirdi. Reşat Nuri Güntekin, İsmail Habib, Halit Fahri Ozansoy, Sabahattin Ali, Suat Derviş vb. Türk edebiyatçıları Tolstoy'dan etkilendiklerini belirttiler.

Anahtar Kelimeler: Tolstoy'un Türkçede Eserleri, Çevirmenleri, Türk Yazarlarla Mektuplaşması, Türk Edebiyatına Etkisi.

LEV NIKOLAYEVICH TOLSTOY AND TURKEY: HIS INFLUENCE ON TURKISH LITERATURE

ABSTRACT

In his youth years L. N. Tolstoy chose Arabic-Turkish literature as his future specialty. He enrolled in the Department of Arabic-Turkish Literature at Kazan University, started learning Turkish. In 1860's he published a booklet called Muhammed where he spoke of the lives of the Turks. Tolstoy visited Turks in Tula who were taken captive by Russians in the 1878 Turkish-Russian war, talked to them about Turkish culture. He also talked to the Russian villagers who were captured by the Turks and then later returned to Russia about the life and moral structures of the Turks. Tolstoy corresponded with the translator Olga Lebedeva who came to Turkey in 1881 on his books's translation into Turkish language. Tolstoy received information about Turkey from her. Tolstoy reflected the gained information on the lifestyle of Turks and Turkish culture in his works like Russian Reading Books, Reading Circle, Life Path etc. In the early 1900's Tolstoy started correspondences with Turkish writers. Turkish writers such as Baha Tevfik, Raif Necdet, Vahdet Gültekin, Nazım Hikmet, Zeki Baştımar translated Tolstoy's works into Turkish language. Trukish writers like Reşat Nuri Güntekin, Halit Fahri Ozansoy, Sabahattin Ali confessed that Tolstoy had a profound impact on their literary creativity.

Keywords: L. N. Tolstoy's Works in Turkish, His Translators, Correspondences With Turkish Writers, His Influence on Turkish Literature.

Çeviri Makale

Makale Gönderim Tarihi: 17.02.2021; Yayına Kabul Tarihi: 10.03.2021

* A. İ. Şifman (1971). "Tolstoy i Turtsiya". *Lev Tolstoy i Vostok*. Moskva: İzdatelstvo "Nauka". Başlığın ikinci bölümü, makalenin genelini temsil ettiği düşünülerek çevirmen tarafından eklenmiştir. Yine, makalenin numaralarla yapılandırılan bölümleri başlıklarla açıklanmıştır. Özet, makale içinden alınan ifadelerle çevirmen tarafından oluşturulmuştur.

** Prof. Dr. (1907-1992), Sovyet Rusyasının önde gelen Tolstoy araştırmacılarından.

*** Prof. Dr., International Black Sea University, Eğitim ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Filolojisi Bölümü, Tiflis/GÜRCİSTAN; ORCID: 0000-0002-0107-307, E-posta: ilyas.ustunyer@ibsu.edu.ge

Giriş: Tolstoy'un Üniversitede Türkçe ve Türk Edebiyatı Öğrenimi

L. N. Tolstoy (1828-1910) ilk gençlik yıllarında Arap-Türk edebiyatını gelecekteki uzmanlık alanı olarak seçti.

Kazan Üniversitesi'ne girmeye hazırlanırken özel öğretmenlerden iki yıl Türkçe ve Arapça dersleri aldı (Zagoskin, 1894, s. 95). O döneme ait biyografik kaynaklardan bu derslerin çok başarılı geçtiği bilinmektedir (Molostvov vd., 1909, s. 114)¹. 1844'teki giriş sınavlarında her iki dilden, Türkçe ve Arapçadan, 5 üzerinden 5 aldı ve bu üniversitenin Arap-Türk Edebiyatı Bölümü'ne kabul edildi (Mihaylov, 1953, s. 196-198).

Kazan Üniversitesi o zaman Rusya'nın en iyi eğitim kurumlarından biriydi. A. İ. Herzen (Gertsen) 1836'da kaleme aldığı "Taşradan Mektup" adlı denemesinde Kazan ve Kazan Üniversitesi için: "Bu şehir, Avrupaî fikirlerin Asya; Asya karakterinin de Avrupa yolundaki en önemli kervansarayıdır. Bunun en somut delili Kazan Üniversitesi olmuştur. Bu üniversitenin fakülte ve kürsülerinde Asya uyruklu hocalar, geniş manasıyla, doğu edebiyatları öğretmektedirler", der ve ekler: "Kazan, Avrupa'nın ve Asya'nın iki taraflı başlangıcıdır." (Gertsen, 1954, s. 132-133)

Tolstoy'un okuduğu Arap-Türk Edebiyatı Bölümü'nde Türk tarihi, edebiyatı ve Türk dili alanlarında en yetkin uzmanlar ders vermekteydi. Doğubilimleri Bölümü'nün dört yıllık müfredatında Türk dili, tarihi, edebiyatı dersleri mevcuttu. Türk dili dersini Prof. Aleksandır Kasimoviç Kazembek (1802-1870) ve Kazan Lisesi'nin ilk kıdemli öğretmenlerinden Abdu-us Sattar Kazembek (1814-1888) öğretmekteydi. Türk edebiyatı dersini bilimler adayı (Dr., ç.n) İvan Jukov vermekteydi.

Tolstoy'un görmüş olduğu derslerin defterleri ve diğer kağıtlar Tolstoy arşivinde maalesef korunamamıştır. Ancak, üniversitedeki derslerde aldığı Türkiye ve Türk kültürü hakkındaki bilgi yelpazesinin çok geniş olduğu bilinmektedir. Türk edebiyatı derslerinde öğrenciler *Kabusnâme* ve *Sefaretnâme-i Seyyid Vahid Efendi*'den bölümleri; *Yedi Kıta Tarihi*'nden, *Bâkî Dîvânı*'ndan ve diğer eski edebiyat eserlerinden parçaları analiz etmekteydiler. Tarih derslerinde ise Osmanlı devlet anlaşmalarını ve Ebu'l Gazi Bahadır Han (1603-1663)'dan hikayeler tercüme etmekteydiler. Bölümde, Türkçe geniş çaplı öğretilmekteydi. Üniversite öğrencileri İstanbul ve İskenderiye gazetelerini okur, Rusçadan, Fransızcadan Türkçeye çeviriler yaparlardı, ayrıca dönem Türkçesinin edebiyat dilini konuşma diline tercüme ederlerdi (Korput, 1930, s. 124-125). Tolstoy'un üniversitedeki eğitimi kısa sürdü, kendisinin de itiraf ettiği gibi, doğu dillerine gerektiği kadar hâkim olamadı, ancak bu dillerin öğrenimi ona büyük katkılar sağladı. Türkçe onda Türk ve Arap kültürlerine karşı ilgi uyandırdı.

1854-1855 yıllarında Türk birlikleri İngiliz ve Fransızlarla beraber Sivastopol'ü kuşatınca Tolstoy'un Türkiye'ye ve halkına ilgisi daha da arttı. Şehir savunmasına katılan genç Tolstoy, çok kez Türk esirleri gözlemleyerek onların bu savaşa hangi güdülerle yönlendirildiklerini ve Türklere kaba ve kibirli davranan Fransız ve İngilizlerle onları neyin bir araya getirdiğini anlamaya çalıştı. Ancak, Tolstoy'un bu süreçteki günlüklerine ve eserlerine Türkiye (Osmanlı, ç.n.) yeterince yansımada.

[18]60'lı yılların başında okul çocuklarının okumalarıyla yakından ilgilenerken diğer kitapçıların yansı sıra, bir eğitim dergisi olan "Yasnaya Polyana" adlı derginin eki olarak *Muhammed* adlı bir kitapçık yayımladı. Bu kitapçık Tolstoy'un direktifleri doğrultusunda kız kardeşi S. A. Tolstoy ve E. A. Bers tarafından derlendi. Tolstoy kitapçığa birkaç takviye

¹ Lev Nikolayeviç'in ablası M. N. Tolstoy, Tolstoy'a Türkçe öğreten Prof. Mirza A. Kazım Bek'in Tolstoy'un doğu dillerini öğrenme konusundaki olağanüstü yeteneğine şaşırıldığını belirtmektedir.

yaptı ve önsöz yazdı (Tolstoy 8, 1958, s. 315-316)². Bu kitapçığın amacı köylü çocuklarını değişik milletlerin hayatları ve inançlarıyla tanıştırmaktı. Çocuk kitapçıları, halkların manzum efsaneleri ve değişik ulusların yaşamlarına dair çeşitli bilgiler içermekteydi. *Muhammed* de bu tür bir kitapçığı. Kitapçık, Peygamber'in efsanevi hayatının yanı sıra Türklerin ve diğer Müslüman doğu milletlerinin yaşamlarına, tarihî ve coğrafi olaylara dair bilgileri içermekteydi.

1. Tolstoy'un Savaşlarda Türklerle Tanışması

Tolstoy'un Türkiye'ye ve Türk halkına ilgisi, 1877-78 Rus-Türk savaşı, savaş öncesi çalkantılı olaylar, Bosna-Hersek'te Slavların silahlı isyanları (1875), fırtına koparan silahlı ayaklanmalar, Bulgarların Türk hakimiyetine karşı kararlı mücadeleleri ve Rusya'da ortaya çıkan Slavlara yardım etme hareketi vb. nedenlerle daha da arttı.

Tolstoy, doğal olarak, Türk boyunduruğu altında acı çeken güney Slavlarına sempati duydu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tutucu hükümdarlarının eylemlerini kınadı. Ancak, Balkanlardaki olaylarla ilgili olarak Rusya'da ortaya çıkan resmî-şovenist gürültüyü onaylamadı. Onun olaylara karşı tutumunu *Anna Karenina* romanının epiloğu somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Epilogda "Slav kardeşlerin" Türk boyunduruğundan kurtulması için St. Petersburg'daki konaklarında ikiyüzlü nutuklar atan kadın, erkek Rusların gösterişli coşkusu ironik bir şekilde tasvir edilmektedir.

Tolstoy, devlet propagandasına kayıtsız kalarak ve resmî politikadan uzak durarak savaş sırasında ve sonrasında Bulgaristan, Sırbistan ve Türkiye'deki sıradan insanların hayatlarına ilgi gösterdi, bu ilgiyi onun ifadelerinde, mektuplarında ve günlüklerinde görmek mümkündür.

Kasım 1876'da Balkanlardaki durumun kötüye gitmesi ve Rusya'nın savaşa gireceği konusundaki söylentiler Yasnaya Polyana'ya ulaştığında Tolstoy, güvenilir kaynaklardan durumu öğrenmek için özel olarak Moskova'ya gitti. Yaklaşmakta olan savaş onu heyecanlandırıyordu, heyecanı savaşın insanlara getireceği kaçınılmaz korkunç felaketlerle ilgili değildi. Savaşın nedenleri ve amaçlarını anlamaya çalışıyordu, olanları daha yakından öğrenmek istiyordu.

Eve döndükten sonra A. A. Fet'e şunları yazdı: "Savaşa dair bilgi almak için Moskova'ya gittim. Bütün bunlar beni çok heyecanlandırıyor. Savaş hakkında kesin bilgileri olanlar çok talihli; ama tarihin yapıldığı koşulları bütün karmaşıklığıyla düşünmeye başladığımda ürperiyorum..." (Tolstoy 62, 1958, s. 288) Aynı konuda eleştirmen arkadaşı N. N. Strakhov'a şöyle yazdı: "Geçen gün sadece savaşla ilgili haberleri öğrenmek için Moskova'daydım. Bütün bunlar beni gerçekten heyecanlandırıyor. Şimdi, Sırp hareketinin³ tarihe geçen bütün saçmalıkları anlam kazandı. Savaşı üreten güç kendisini erken ifade etti ve yönünü gösterdi." (Tolstoy 62, 1958, s. 291)

Daha önce de söylediğimiz gibi, Türk çizimleri altındaki akraba Slav halklarının kaderiyle derinden ilgilenen Tolstoy, ülkedeki askerî psikozu şişiren resmî tavrı kararlılıkla kınadı. Moskova gazete ve edebiyat çevrelerini ziyaretinden sonra, uzun süredir onda mevcut olan bunlara karşı tiksinti duygusu daha da arttı.

Tolstoy, birkaç gün sonra N. N. Strakhov'a yazdığı bir mektupta şöyle haykıracaktır: "Edebiyat ne kadar iğrenç! Gazete ve dergilerin edebiyatı, bütün gazetelerdeki siyasî olayları okuyan ben miyim acaba? Yaşamın en önemli olgularına karşı ilişkilerin önemi

² İlerleyen sayfalarda ciltleriyle verilen Tolstoy atıfları onun 1958 yılında basımı tamamlanan 91 ciltlik toplu eserlerinden alınmıştır.

³ Tolstoy, Balkanlardaki Sırp sorunu etrafında resmî Rus basınının kopardığı gürültüyü kasetmektedir.

altına kendi cehaletini gizleyen aynı yarı şuur hâli, yarı doğallık! Edebiyat korkunç derecede iğrenç!" (Tolstoy 62, 1958, s. 292)

Tolstoy, 1877'nin kış ve ilkbaharındaki olayları sürekli artan bir endişe ile izledi. Üzerlerine gelen korkunç bir çığın çaresizliğiyle yerlerinden fırladılar ve nihayet, 12 Nisan'da, II. Aleksandr'ın Rusya'yı savaşa sokan "âli" manifestosu patlak verdi. Bu haber, Tolstoy üzerinde iç karartıcı bir duygu yarattı.

Çarlığın ve geniş halk kitlelerinin Rus-Türk savaşına karşı tavrının ayrıştığı hemen belirtilmelidir. Sıradan Rus halkının zihninde ve kalbindeki hâkim görüş, zulme uğrayan Slav kardeşlerin yardımına koşmak, onları kurtarmak iken; II. Aleksandr yönetiminin gerçek güdüsü Balkanlarda sarsılmış siyasi nüfuzu geri kazanmak ve kazanılacak savaş yoluyla ülke içindeki gergin ortamı etkisiz hâle getirmektir. Tolstoy, bütün bunları çok açık bir şekilde görüyordu ve bu nedenle savaşa karşı tutumu iki kat daha acı vericiydi.

Savaşın, Balkanlardaki Slavlara bir kurtuluş getireceğine inanmıyordu, soydaşlarının kaderi saray şakşakçıları çok az ilgilendiriyordu. Kendi topraklarından koparılıp uzak diyarlara ölüme sürülmüş Rus köylülerinin kaçınılmaz içler acısı durumu onun malumuydu. Savaşın, Türkler de dâhil olmak üzere, katılan halklara tarif edilemez acılar getireceğini çok iyi biliyordu. Ayrıca, Kırım Savaşı'na katılmanın kişisel deneyiminden hareketle, vasat çarlık komutasının savaşı kolay ve hızlı bir şekilde kazanma yeteneğine de inanmıyordu.

Gerçekten de öyle oldu. Savaşın ilk günleri Rus ordusu ağır yenilgiye uğradı, Tolstoy olanlar için görünür bir kederle endişeleniyordu.

15 Nisan 1877'de akrabası A. A. Tolstoy'a: "Sırp çılgınlığı beni o kadar az meşgul etmekteydi ve ben ona karşı o kadar kayıtsızdım ki; şimdi öyle değil, bu savaş beni çok meşgul ediyor ve bana oldukça dokunuyor", diye yazdı. Aynı günlerde Sofya Andreevna Tolstoy kız kardeşi T. A. Kuzminska'ya bu konuda şunları yazacaktır: "Artık bizde, her yerde, herkeste tek ilgi ve düşünce savaş ve sadece savaş... Lövaçka (Lev), Sırp savaşı konusunda farklı düşünüyordu; nedense herkes gibi değil de savaşa kişisel ve kısmen dinî açıdan bakıyordu. Şimdi savaşın gerçek olduğunu söylüyor ve bunun ona dokunduğunu belirtiyor." (Tolstoy 17, 1958, s. 727)

Savaş sırasında, halkın kahramanlığı ve vatanseverliği ile birlikte, Rusya'nın ekonomik ve politik zayıflığı giderek ortaya çıktı. Tolstoy'u olanları anlama ve bunları kendisine ve insanlara açıklama arzusu sardı. 11 Ağustos 1877'de N. N. Strahov'a şunları yazdı: "Savaş düşüncesi, ruhumun iyi ve kötü durumlarında, benim her şeyimi kuşatıyor. Mesele savaşın kendisi değil, karar verilmek üzere olan acizliğimiz ve benim için daha açık ve net hâle gelen bu acizliğin nedenleri... Bana öyle geliyor ki büyük bir dönüşümün eşliğindeyiz." (Tolstoy 62, 1958, s. 334-335)

Bu günlerde Tolstoy'da, Çar II. Aleksandr'a savaşın somut hedeflerini ve mağlubiyetin gerçek sebeplerini ve gelecekteki gelişmelerin alabileceği şekli ortaya koyan açık bir mektup yazma fikri olgunlaştı. Gelişmekte olan olayların detaylarını öğrenmek için N. N. Strahov'dan gerekli kaynakları göndermesini rica etti. Ancak, kaynakları beklemeden 24 Ağustos'ta işe koyuldu. Ertesi gün S. A. Tolstoy günlüğüne şunları yazdı: "Türklerle yapılan savaşta alınan başarısızlık, Rusya'daki işlerin durumu onu çok heyecanlandırıyor, dün, sabah boyunca sadece bunu yazdı. Akşam ise bana, hükümdara yazacağı mektubun şekli ve mahiyetinden bahsetti." (Tolstoy, 1928, s. 39)

L. N. Tolstoy'un makalesi, mevcut Rus-Türk savaşını 1854-1855'teki Kırım Savaşı'yla karşılaştırarak başlamaktadır. Tolstoy, Rusya'nın İngiltere, Fransa ve Türkiye ile o zamanki savaşını herkesin haklı olarak "despotik, aptal bir hükümetin kaba ve sefil bir hatası" olarak gördüğünü anımsamaktadır (Tolstoy 17, 1958, s. 361). Savaş, yollar,

hastaneler hazırlanmadan ve gıda stoku olmadan, eski silahlarla başladı. Levazım dairesinde hırsızlık, soygun ve aşırılık hüküm sürdü. Çarlık generalleri büyük savaşları kaybetti. Ancak, Tolstoy bu başarısız, popüler olmayan Kırım savaşının bile bugünkünden daha iyi yönetildiğine dikkat çekti. “Şimdi, [18]77 yılında, 21 yıllık barış ve hazırlıklardan sonra, kendimizi o zaman olduğumuzdan çok daha zayıf hissediyoruz. O zaman neredeyse tüm Avrupa ile savaştık ve Kırım’ın bir köşesini ve Sivastopol’ün bir kısmını verdik, Kars’ı aldık. Şimdi ise Kafkasya’nın bir kısmını sadece Türklere verdik ve elle tutulur bir şey almadık” (age). Tolstoy’a göre, bu zayıflığın nedeni, herhangi bir şahsın özel hesaplamalarında değil; aksine bir bütün olarak Rusya halkının çıkarlarına yabancı bütün sosyal sistemde, iç ve dış politikadaki birbirinden habersiz yönetimde aranmalıydı. Kırım Savaşı kaybedildi, fakat savaş Rusya’da köleliğin kaldırılmasına olumlu etki yaptı. Bu, Rusya’nın işine yaradı. Şimdiki soru olası bir yenilgi hâlinde Rusya’yı bekleyen ne olduğuydu.

Bu önemli soruları ciddiyetle dile getiren Tolstoy, sonra makalesini yarıda kesti. Böyle bir makalenin ne II. Aleksandr’a ulaşmasının ne de Rus basınında yayımlanmasının şansı vardı. Bu yüzden makale tamamlanmadan kaldı. Ancak bu, Tolstoy için savaşa ve onun şiddet kazandırdığı problemlere kayıtsızlığı anlamına gelmiyordu. Eskisi gibi savaş durumunu takip etmeye ve olanları yorumlamaya devam etti.

11 Ağustos’ta, Şıpka dağ geçidindeki ünlü savaşta, altı bin kişilik bir Rus müfrezesi, yirmi yedi bin kişilik bir Türk müfrezesine karşı mevzileri savununca Tolstoy memnuniyet içinde Strahov’a şunları yazdı: “Muharebenin üçüncü gününde Şıpka’da durakladık, askerî hareketin veya onun ilk devrinin kaderi belirlendi ve belirlenmekte olduğunu hissediyorum.” (Tolstoy, 62, 1958, s. 337) Strahov ona iki hafta sonra cevabî mektubunda şunları yazdı: “Benim savaşa dair duygularım birçok safhadan geçti, şimdi benim için açık ve kesin olan şu ki, bunun 1854 yılında olandan daha zalim ve çok daha parlak mahkumiyetten (Çarlık sistemi, A.Ş) başka sonuçları olmayacaktır.” (Tolstoy 62, 1958, s. 339)

Takip eden aylarda savaş Tolstoy’un zihnini daha çok meşgul etmeye başladı. Eylül başında akrabası N. M. Nagornov’a: “Savaş beni çok endişelendiriyor ve korkunç derecede işkence veriyor, Siz, gerçekten çok meşgulsünüz ve bu sizi rahatlatıyor. Biz ise hiçbir şey yapamıyor ve bekliyoruz ve hatta hiçbir şeyden haberimiz yok.” (Tolstoy 62, 1958, s. 341) diye yazdı.

Resmî basının yalan haberleriyle çileden çıkarcasına Eylül sonunda şunları yazacaktır: “Her zaman olduğu gibi, gazetelerden bir şey öğrenmenin imkân ve ihtimali yok, ancak herkesteki gayretli suskunluğa bakılırsa işlerin yolunda gitmediği hissediliyor.” (Tolstoy 63, 1958, s. 345)

Savaşın bütün yükünü omuzlarında taşıyan Rus askerlerinin kaderine yas tutan Tolstoy, o kendine özgü iç derinliğiyle zâlim Yeniçerinin savaş cehennemine sürdüğü binlerce Türk köylüsünün akıbetine de üzülmekteydi. Büyük bir hararetle Rus ve Fransız basınında Türkiye halkının ahlaki yapısı, yaşam şekli ve savaşa bakış açısına ışık tutacak haberler aradı. Ancak bu konuda çok az bilgi vardı.

1877 yılının Ağustos ortalarındaki savaşta Ruslara esir düşen bir grup Türk askeri Tula’ya sürüldü, Tolstoy hemen onların yanına gitti. Görüşmede beklendiği gibi, sadece esirlerin savaş, esaret ve varoluş koşulları değil; aynı zamanda Türk askerlerinin manevî, ahlaki bilinçleri de konuşuldu. Tolstoy, onlara Türk halkının ahlaki görüşleri, inançları, Türkiye’deki sıradan insanların durumu hakkında sorular sordu. Esarete bile, “her askerin çantasında Kur’an vardı.” diyerek (S. A. Tolstoy’un mektubu, 1877), savaşın Türk askerlerinin bilincinden manevî bilinci sökemediğini gördü ve memnun oldu. Konuşmalardan Tolstoy, basit bir Türk köylüsü için savaş ne kadar gerekiyle Rus köylüsü

için de o kadar gerekli olduğunu anladı ve ortaya çıkan tüm anlaşmazlıkları ve çatışmaları çözmek için en iyi yolun müzakere yolu olduğu sonucuna vardı

Rus-Türk savaşı Tolstoy'un zihninde belirgin bir iz bıraktı. Sonraları birçok kez, hayatının zor süreçlerinden biri olarak, zihnen savaşa döndü. Türk esaretinden dönen Yasnaya Polyana'lı köylü askerlerle uzun süre ve ilgiyle sohbet etti. Aynı gün günlüğüne şu notu düştü: "Köylülerle Türkiye ve oradaki toprak sisteme hakkında sohbet ettik. O kadar çok şey biliyorlar ki, özellikle çıkarlarımızın yoksulluğu ile karşılaştırıldığında onlarla konuşmak çok öğretici oldu." (Tolstoy, cilt 49, s. 107).

2. Lebedeva'nın Tolstoy'un Eserlerini Türkçeye Çevirme Girişimleri

1890'ların ortalarında Tolstoy'un dikkati tekrar Türkiye'ye çevrildi. Bu kez ilgisi, ülkedeki ulusal kurtuluş hareketini bastırmak için Sultan II. Abdülhamid'in Ermenilere karşı acımasız eylemleriyle ilgiliydi. Tolstoy bu dönemde tanımadığı insanlardan birkaç mektup aldı. Mektuplarda Türklerin yaptıklarından şaşkınlık ve öfkeyle söz ediliyordu, Tolstoy bu duyguları yürekten paylaştı.

Bu günlerde D. L. Jilkov'a şunları yazdı: "Hayatın birçok hadisesi beni kaygılandırıyor ve onlara katılım gerektiriyor: Bunlar... sizin, hakkında yazdığınız ve benim haklarında mektuplar aldığım Ermeni meselesi ve Ermenileri ziyaretlerle ilgili." (Tolstoy 69, 1958, s. 71)

Tolstoy, Türkiye'deki Ermeni olaylarını, Çarlık yönetiminin Rusya'daki dinî sapkınları maruz bıraktığı acımasız muameleler perspektifinden değerlendiriyordu. Osmanlı yönetimini, göstermiş olduğu dinî hoşgörüsüzlük münasebetiyle sert bir şekilde kınadı. Bu duyguyu o sırada üzerinde çalıştığı "Hristiyanlık ve Vatanseverlik" adlı bir makalede ve bir de A. N. Dunaev'e yazdığı ve nerede olursa olsun her türlü adaletsizliği ve zulmü basında ifşa etmesini tavsiye ettiği bir mektupta dile getirdi.

Tolstoy'un, Türk Ermenilerine sempatisini bilen meşhur halk adamı G. A. Janşiev yayına hazırlanmakta olduğu *Türkiye'deki Mağdur Ermenilere Kardeş Yardımı* adlı kitapta yayımlamak için ondan bir yazı rica etti. Tolstoy, memnuniyetle kabul etti, fakat yakalandığı âni bir hastalık verdiği sözü yerine getirmesine engel oldu. 17 Nisan 1897'de Janşiev'e üzüntüyle şunları yazdı: "Bütün yüreğimle ona (çalışmanıza, A.Ş.) başarı diliyorum, üstlendiğiniz hedefe ulaşmanızı temenni ediyorum." (Tolstoy, cilt 70, s. 69) Bu mektup⁴ 1898'de yayımlanan bir derlemede yer aldı.

Üzerinden yıllar geçen, şok edici Sason olaylardan sonra, Türkiyenin (Osmanlı'nın, ç.n.) mevcut durum ve Türk paşaların zulmüne uğradığını düşündüğü Ermenilerin durumu Tolstoy'u ilgilendirmeye devam ediyordu (Veselovski, 1911, s. 47). Tolstoy, 1894 kışında Moskova'da kendisini ziyarete gelen Ermeni öğrenci heyeti ile sohbette Türkiye'de Ermenilerin bağımsızlığına çalışan çevrelerin ve örgütlerin varlığının doğru olup olmadığını sordu. Heyet üyelerinden Y. Veselovski: "Biz, gerçekten de Türkiye'deki Ermenilerin akıbeti ve hatta tamamen özgürleşmeleri üzerine çalışan bu tür örgütlerin olduğunu söyledik", ifadesini hatırlamaktadır. Lev Nikolayeviç'in cevabı: "İşte bu sorun beni çok ilgilendiriyor..." oldu.

Sıradan Türk halkını acımasız yöneticilerden kararlı bir şekilde ayıran Tolstoy, halkın yaşam tarzı, kültürü ve sosyal sorunlarıyla ilgilenmekteydi. Eserlerinin Türkçe

⁴ *Türkiye'deki Mağdur Ermenilere Kardeş Yardımı* adlı derlemede yayımlanan mektup Yasnaya Polyana kütüphanesinde korunmuştur. Ayrıca kütüphanede aynı konu üzerine şu kitaplar da bulunmaktadır: K. Leontev, *İz jizni Hristian v Tursii*, Moskva, 1875; E. Dillon i F. Grin, *Palojenie del v Turetskoy Ermenii i Turetskie zverstva v Sasune*, Moskva, 1896.

çevirmeni Olga Sergeevna Lebedeva (d. 1854-?) ile 1894'te yaptığı yazışmada ondan Türk halkının hayatı hakkında daha fazla bilgi istemesi bunu ortaya koymaktadır⁵.

O. S. Lebedeva, Türk okurları Tolstoy'un çalışmalarıyla tanıştıran ilk kişi oldu. Lebedeva, Kazan Üniversitesi'nde Türkçe ve Arapçayı iyi derecede öğrenip mezun olduktan sonra kendisini Rus ve Türk edebiyatlarını yakınlaştırma gibi soylu bir işe adadı. Rus yazarların eserlerini Türkçeye çevirmek için kapsamlı bir plan hazırlayan Lebedeva, Türk makamlarının rızasını almak için 1881'de İstanbul'a geldi. Ancak onu burada derin bir hayal kırıklığı beklemekteydi. Türk hükümeti onun gizli Rus ajanı olduğundan şüphelendi ve A. S. Puşkin (1799-1837) eserlerinden yaptığı çevirilerin Türkiye'de basımını yasakladı. Uzun süreli uğraşlardan sonra Lebedeva Rusya'ya eli boş dönmek zorunda kaldı. Lebedeva, 1889'da Stockholm'deki şarkiyatçılar kongresinde meşhur Türk yazar, edebiyat eleştirmeni Ahmed Midhat ile karşılaştı. A. Midhat'ın yardım ve editörlüğünde Puşkin'in Lermontov'un birçok eserini ve Tolstoy'un dört hikayesini kısa sürede Türkçeye çevirdi ve bunları Türkiye'de yayımladı.

Lebedeva'nın çevirileri Tolstoy'un eserlerinin Türkiye'deki ilk baskılarıyla karşılaştırıldığında orijinal metinlere en yakın olanları idi. Çünkü diğer çevirmenlerin aksine o çevirileri doğrudan Rusçadan yapmaktaydı. Bunun yanı sıra Lebedeva'nın çevirileri Ahmed Midhat'ın incelikli editörlük çalışmaları sayesinde Türkçe açısından mükemmeldi. Bu nedenle Türkiye'de büyük rağbet gördü. Rusça eserlerin çevirileri o güne kadar benzeri görülmemiş 40.000 tirajla basıldı ve kısa bir süre içinde satıldı.

Lebedeva'nın Tolstoy ile yazışmaları 1894 yılına aittir. Türkiye'deki Ermenilere karşı benimsenen tutumun yol açtığı kanlı Ermeni olaylarından endişelenen Lebedeva, Rus-Türk ilişkilerinin yakınlaşmasına katkı yapabilecek bir eser yayımlamayı düşündü, bu amaçla Tolstoy'un desteğini almak istedi ve ilk iş olarak ona bir mektup yazdı, eserlerinin Türkçe çevirilerinin de yer aldığı mektubu Yasnaya Polyana'ya gönderdi:

"Majesteleri Kont Lev Nikolayeviç!

Doğu dilleriyle meşgul olduğum dönemde özellikle Türkçeyi ve Türk edebiyatını iyi öğrendim. Bu amaçla İstanbul'da biraz zaman geçirdim ve birçok yazarla tanıştım. Bu bana, sizin fevkalade eserlerinizin Fransızcadan yapılan çevirilerini Türk okuyucusunun büyük hevesle okuyup dehanıza hayran olduklarını görme şansı verdi. Türklerin popüler yazarı, ahlakçı ve romancı Ahmed Midhat *Aydınlanmanın Meyveleri*'ni Türkçeye çevirdi ve kendi gazetesi "Tercümân-ı Hakikat"ta yayımladı. Her vatansever kalbin gururu, büyük yurttaşımızın düşünceleriyle Türk okurunu daha yakından tanıştırmak arzusuyla, izniniz olmadan, Aile Saadeti, İlyas, İki Yaşlı Adam, İnsan Ne ile Yaşar? gibi bazı güzel hikayelerinizi Türkçeye tercüme etme cesaretini üzerime aldım. Ne yazık ki alışılmadık derecede katı ve saçma sansür nedeniyle, eserlerin seçiminde çok zorlandık ve şimdilik kendimizi sadece bunlarla sınırlamak zorunda kaldık. Bütün çeviriler oldukça ilgi gördü ve kapışılırcasına satıldı. *Aile Saadeti* Beyrut gazetesinde Arapçaya çevrildi."

Tolstoy, Lebedeva'ya derhâl dostça cevap yazdı. Tolstoy'un kızı T. L. Tolstoy'un el yazısıyla yazıldığı anlaşılan bu mektup ne yazık ki Tolstoy arşivinde korunamamıştır; ancak cevabın içeriği, Lebedeva'nın Yasnaya Polyana'ya yazdığı ve Tolstoy'un Türk halkının yaşamıyla ilgili bir dizi sorusunu cevapladığı yeni mektuba bakarak tahmin edilebilir. 19. yüzyılın sonunda Türkiye'nin sosyo-politik yaşamına dair gerçekçi bir deneme olan Lebedeva'nın bu ikinci büyük mektubu gerçekten bilimsel ilgiyi hak

⁵ Tolstoy'un O. S. Lebedeva ile yazışması bu eserin birinci baskısının 403-414 sayfalarında mevcuttur. Lebedeva'nın Tolstoy'a gönderdiği aşağıda anılan mektuplar Lev Tolstoy Devlet Müzesi El Yazmaları Bölümü'nde korunmuştur.

etmektedir. Tolstoy, Lebedeva'yı takdir etti ve ondan Türkiye'deki toplumsal hareketlilik de dâhil olmak üzere ilgilendiği diğer sorulara dikkatlice cevaplar vermesini istedi. Türk halkının maddî durumu, muhalif mezheplerin olup olmadığı, Türkiye'deki sosyalist hareketin gelişimi gibi onu ilgilendiren konulardı. Tolstoy'un bu konular hakkında bir makale yazmayı düşündüğü veya Lebedeva'nın mektubunu o sıralar değişik halklara dair kitap serilerinin çıktığı kendi yönetimindeki "Aracı" yayınevinde yayımlamayı düşündüğünü tahmin edilebiliriz. Ne yazık ki Tolstoy'un bu mektubu da korunmamıştır. Lebedeva'nın yazdığı cevap mektuplarından hareketle bu konu üzerine de tahminlerde bulunabiliriz. Lebedeva, 18 Ağustos tarihli bir mektupla birlikte Tolstoy'a, Hristiyanlık ile İslam'ın ortak ahlaki ideallerinden bahseden ve iki dini uzlaştırma olasılığını içeren bir de makale gönderdi. Mektubun sonuç kısmında şunlar yazılıydı: "İyi yürekli Kont, sorularınızı cevaplamanın bana zahmet vereceğini lütfen düşünmeyiniz. Aksine, bu benim için büyük mutluluk. Şayet, Sizin ilgilendiğiniz şeyler arasında bilmediklerim olursa hepsini öğrenmeye gayret edeceğim."

Tolstoy'un Lebedeva'ya yazdığı müteakip mektuplar korunmuştur. Bu mektuplardan Lebedeva'nın iki dini uzlaştırma işine içtenlikle ilgi duyduğu görülmektedir. Tolstoy, iki dinin birleşmesine gidecek yolun, bunun vaaz edilmesinin, saf, ütopyk olduğunu fark edemedi. Bu hedef Tolstoy'a, ulusal şovenizmin, fanatizmin ve dinî nefretin en yıkıcı olduğu özellikle Doğu koşullarında çok çekici görünüyordu. Her iki dinde de ahlaki ilkelerin ortaklığının doğrulanması, orada fayda sağlayabilir, ulusal düşmanlıkları yumuşatabilirdi. Bu nedenle Lebedeva'nın Türkiye'de iki dinin ortaklığına dair bir kitap yayımlama düşüncesini destekledi. Ancak, Lebedeva'nın gönderdiği "Önsöz"den hoşlanmadı, yazdığı mektupta bunu açıkça belirtti.

Mektubu bitirirken: "Bu çok önemli bir mesele, hayatınızı ona adadığınızı söylüyorsunuz ve bu yüzden size ne düşündüğümü doğrudan söylüyorum. "Önsöz"ünüzü bir değil, iki değil, 20, 30'dan fazla dönüştürün, bu konuda yapılan her şeyden faydalanın (dinlerin birliği konusunda Max Müller'in mükemmel makalelerinden) ve sonra kitabınız beklediğiniz etkiyi yapacaktır. Lütfen beni kaba dürüstlüğümden dolayı affedin ve sonsuz saygımın teminini kabul edin." (Tolstoy 67, 1958, s. 214-215)

Bu mektup, Lebedeva'nın makalesini sert bir şekilde eleştirse de onu yüreklendirdi. 14 Eylül 1894 tarihli mesajında, çıkacak kitabının önsözüne dair tavsiyeleri için Tolstoy'a kalbî teşekkürlerini sundu ve kitabı tekrar gözden geçirme sözü verdi. Bununla, Tolstoy ve Lebedeva arasındaki ilginç yazışma maalesef bilinmeyen bir nedenden dolayı son buldu. Altı ay sonra, 15 Mart 1895'te, Tolstoy'un sevgili oğlu Vaneçki'nin ölümü üzerine Lebedeva, Yasnaya Polyana'ya samimi taziyelerini içeren kısa, sıcak bir mektup gönderdi.

Muhtemelen Lebedeva'nın kitabı gün yüzüne hiç çıkmadı, çünkü ne Çarlık Rusya'sında ne de Osmanlı Türkiye'sinde bunun için uygun koşullar vardı.

3. Türkçe Unsurların Tolstoy'un Eserlerine Yansıması

Türk edebiyatı Tolstoy zamanında Rusya'da neredeyse hiç bilinmiyordu. Batı Avrupa dillerinde de Türkçeden önemli çeviriler yoktu. Bunlar, Türk edebiyatının Tolstoy'a kadar neden ulaşmadığı sorusunu kısmen açıklamaktadır. Ancak yazar, Türk folklorunu biliyordu ve bunu Rus okuyucusuna tanıtmak için çok çalıştı. Türk masallarını, efsanelerini, geleneklerini ve özlü sözlerini kendisinin *Rusça Okuma Kitapları*'na ve daha sonra halk bilgeliğinden derlemelerine dâhil etti.

Tolstoy'un *Alfabe*, *Yeni Alfabe* ve *Rusça Okuma Kitapları* üzerinde çalıştığı 1870'lerde Türk folkloru Rusçaya maalesef çok az tercüme edilmişti. Bu konuda neredeyse hiç kitap yoktu. Yazar, meşhur *Kelile ve Dimne* adlı fablın Türkçe versiyonunun verildiği Fransız

oryantal folklor antolojisinden (Pontheon litteraire,1839)⁶ faydalandı. Hazırladığı ders kitapları ve okuma kitapları için bu derlemeden malzemeler aldı.

Tolstoy, okuma kitabına aldığı *Maymun, Fare-Kız, İki Tüccar, Şans, Ördek ve Ay, Ahırın Altındaki Fare, Üç Ekmek ve Bir Simit, Şahin ve Horoz, İki Kardeş, Çar ve Şahin, Kurt ve Soğan, Alaca Kargacık* ve diğer hikâye ve masalları *Kelile ve Dimne*'nin Türkçe versiyonuna göre tekrar işledi. Bu yüzden, bu eserlerde Hint renkliliği ile Türk folklor motifleri açıkça hissedilmektedir.

Birçok Türkçe deyiş ve atasözü Tolstoy'un hazırladığı *Muhammed'in Kur'an'a Girmemiş Hadisleri* (Изречения Магомета, не вошедшие в Коран) (1909)⁷ adlı broşürde yer aldı. Yazar, Muhammed'e ait olduğu iddia edilen ve ahlaki gelişim ile erdemli yaşam düşüncelerini içeren sözleri seçmiş, İslâm'ın resmî dogmalarını ifade edenleri görmezden gelmiştir. Derlemeye aldığı sözlerden bazıları şunlardır:

“Aptalın dili, yalancının dilinden daha iyidir.”

“Gerçek tevazu bütün erdemlerin kaynağıdır.”

“Bilgi unutulduğu zaman zarar görür; ancak liyakatsize verildiğinde kaybolur.”

“Kötülerle oturmaktan tek başına oturmak evladır; ama daha evlası da tek başına oturacağına iyilerle oturmaktır.”

“Sükutu muhafazadan daha iyisi, bilgiyi arayana konuşmaktır; bundan iyisi de boşuna konuşmaktansa sükutu tercih etmektir.”

“Ruh selameti için daimî sükuttan daha iyisi ne olabilir ki?”

“Deveni bağladıktan sonra Allah'a tevekkül et.”

“Alın teri kurumadan işçinin hakkını verin.” (Tolstoy 40, 1958, s. 343-349)

Görüldüğü üzere, Tolstoy'un seçtiklerinde ve diğer birçok rafine sözlerinde özellikle dinî, mistik ve büyüleyici bir taraf bulunmamaktadır. Bunlar insanların bilgeliğini yansıtmaktadır.

Aynı şekilde Tolstoy, *Okuma Çemberi, Her Güne Dair Bilge Sözler, Hayat Yolu* gibi kendisinin geç dönem derlemelerinde de Türk halk bilgeliğinin örneklerini işledi. Tolstoy bütün bu hikmet dolu sözleri çok değişik kaynaklardan seçerken bunların halkın derin bilgeliğini yansıtmalarına, Batı Avrupa'nın burjuva “toplayıcıları” ve İslâm mistisizmi tarafından aşındırılmamış olmalarına her zaman dikkat etti.

Tolstoy'un hazırladığı Türk folkloru derlemesi Rusya'da yayımlananların hâlâ en iyisi sayılmaktadır.

4. Tolstoy'un Türk Kültür Adamlarıyla Yazışmaları

Tolstoy'un Türk kültür adamlarıyla yazışmasının başlangıcı 1900'lü yılların başlarına tekabül etmektedir.

Ekim 1901'de İstanbullu genç bir doktor Abdullah Cevdet (1869-1932) Tolstoy'a bir sone ve sıcak bir mektup gönderdi. Mektupta: “Türk gençliği, diğer ülkelerdeki gençlerden

⁶ Tolstoy'un Türk folkloruna dair kaynak olarak istifade ettiği ve Doğu efsanelerinin ve hikayelerinin yer aldığı *la morale en action ou choix de faits memorables*, Paris, 1845 ile *Pontheon litteraire. Litterature orientale*, Paris, 1839 adlı eserler hâlâ Yasnaya Polyana kitaplığında korunmaktadır.

⁷ Broşür, Abdullah al Sührüverdi tarafından Hindistan'da İngilizce olarak basılıp 1908'de Yasnaya Polyana'ya, Tolstoy'a gönderilen *Hadisler* adlı kitaba dayanılarak oluşturulmuştur. Tolstoy bu kitaptan bazı Hadisleri seçmiş ve onları kendine göre işlemiştir. Bu kitabın yazılış tarihine ilişkin bk. *N. N. Gusev'in Yorumlarında* (40: 499).

daha fazla Rus yazarın eserlerine ve akıl ışığına hayranlık duymaktadırlar.⁸ demektedir. Cevdet, Tolstoy'u güzelliğe ve hakikate hevesli olanları aydınlatan ve ısıtan güneş olarak nitelendirdi ve ona insanlığın hayrına harcaacağı uzun yıllar diledi.

Daha sonra, "Levant Herald" dergisinin editörü, genç Türk gazeteci, sonraları da meşhur yayıncı olacak olan Reşit Saffet Atabinen (1884-1965) Yasnaya Polyana'ya aynı sıcaklıkta bir mektup gönderdi:

"Muhterem Zât-ı Âlileri,
Ben, Sizin (büyük "S" saygı göstergesi, ç.n.) çok haklı olarak köleler sınıfına dâhil ettiğiniz fakir memurlardan birisiyim. "Levant Herald" adlı bir derginin editörü olarak çalışmaktayım. Dergilerde okuduğum 'Yorumların Yorumu' ve 'Avrupalı' adlı yazılarınızdan sonra asrımızın edebiyat dâhisinin huzurunda tazimle eğiliyorum. Sizin hakkınızda bir makale yazmak istiyordum. Sansür bunu yasakladı. Ama yine de yazdım. Tutuklandım. Ve şimdi tekrar özgürüm. İlk işim Size yazmak oldu. Cevap alamadım. Ancak mektubun size ulaşmadığına⁹ eminim; aksi takdirde, hayranınız olan 23 yaşındaki bir Müslüman Türk ile kesinlikle ilgilenirdiniz. Sizden, anavatanım hakkında ne düşündüğünüzü belirtmenizi, sizin elinizden çıkmış birkaç satırla beni onurlandırmanızı ve bana kendinizi en çok verdiğiniz kitaplarınızdan göndermenizi rica ediyorum.¹⁰"

25 Şubat 1906 tarihli bir yanıt mektubunda Tolstoy, sosyal ve ahlaki öğretisinin ana noktalarını özetledi. Türk muhabire, halka ve insanlığa karşı olan yükümlülüklerini, Türk hükümetine karşı olan yükümlülüklerinden daha fazla düşünmesini ve "ikincisini birinciler lehine gözden çıkarmaya çalışmasını" (Tolstoy 76, 1958, s. 98) tavsiye etti. Tolstoy ona mektupla birlikte Türkiye'de yayımlayabileceği gazete yazılarının Fransızca baskısını gönderdi.

Tolstoy'un Türkiye'den yazdığı diğer muhatapları arasında onun eserlerini çevirmek ve yayımlamak isteyen yazarlar vardı. Haziran 1909'da İstanbul'dan Klanupi ve Makhas adındaki yazarlar ondan romanlarını Türkçeye çevirme izni istedi. Tolstoy bunu kabul etti (Tolstoy 70, 1958, s. 283).

Türkiye'de yaşayan Ermeni yazar Aram Baravyan Tolstoy'un "Haykırmalıyım!" adlı makalesini hemşerileri için çevirmeye istekli isi ve benzer bir ricayla Ağustos 1909'da Tolstoy'a müracaat etti. Tolstoy, 15 Ağustos 1909'da şöyle cevap verdi: "Çeviri talebinize "evet" demekle birlikte makalemde ifade edilen, faydasız diyemeyeceğim, fikirlerin, benimki de ne kadar ukalalık, yayılmasına katkıda bulunma arzunuz için teşekkür ederim." (Tolstoy 80, 1958, s. 48)

Tolstoy, eserlerinin Türkçeye çeviri ve Türkiye'de yayın iznini diğer Türk edebiyatçılara da verdi.

Tolstoy'un eserleri Türkiye'de büyük ilgi uyandırdı (Gordlevski, 1910, s. 283; Gordlevski, 1911, s. 3-5). Rus yazarın daha önce anılan eserlerinin ilk çevirileri, 1890'larda O. S. Lebedeva (takma adı: Gülnar Hanım) tarafından yayımlanan öyküler *İlyas, İki Yaşlı Adam* ve uzun öykü *Aile Saadeti*, okuyucudan ilgi gördü. Kroyçer Sonat öyküsü 1898 yılında "İkdam" gazetesinde yayımlandı.

Ünlü yazar Ahmed Rasim (1864-1932)'in çevirileri Tolstoy'un eserlerine ilgiyi artırdı. Ancak, Türk gazetecinin mektubundan da bildiğimiz üzere, tiranlığın suçlayıcısı

⁸ L. N. Tolstoy Devlet Müzesi El Yazmaları Bölümü (Fransızca mektup).

⁹ L. N. Tolstoy Devlet Müzesi El Yazmaları Bölümü'nde Reşit Saffet Atabinen'in önceden yazdığı mektuplar bulunamamıştır.

¹⁰ L. N. Tolstoy Devlet Müzesi El Yazmaları Bölümü (Fransızca mektup).

Tolstoy'un adı zamane Türkiye'sinde makbul değildi ve iktidar çevreleri onun eserlerinin yayımlanmasını arzu etmemekteydiler.

Tolstoy'un eserleri I. Rus Devrimi'nden (1905, ç.n.) ve özellikle de Jön Türklerin 1908 hadisesinden sonra daha çok çevrilmeye başlandı. İlyas'ın ikinci baskısı 1909'da İlyas veya Zenginlik başlığı altında çıktı. Kafkas Esiri, Allah Doğruyu Görür ama Hemen Söylemez (Cefakâr İvan adı altında) yayımlandı.¹¹ Bu iki çeviri de Rusçadan yapıldı. 1911'de Baha Tevfik (1884-1914)'in Fransızcadan çevirisiyle *Diriliş* romanı yayımlandı ve bunun ardından Raif Necdet (1881-1936)'in çevirisiyle Aile Saadeti (Bir Nikahın Tarihi adı altında) ikinci kez yayımlandı. Aynı yıl meşhur Rus oryantalistlerinden V. A. Gordlevski (1876-1956)'nin çevirisiyle Üç Ölüm Öyküsü, Celal Sahir (1883-1935)'in çevirisiyle Vasilyev Kökleri adlı öykü Türk okuruyla buluştu. 1912 yılında Raif Necdet ile Sadık Naci *Anna Karenina* ve *Hacı Murat*'ı Türkçeye çevirdi. Emin Lami'nin *Savaş ve Barış*'ın ilk ve çok mükemmel olmayan çevirisi Yeni Gazete'de tefrika edilmeye başlandı. O yıllarda Türkiye de dâhil bir dizi doğu ülkesini ziyaret eden yazar ve gezgin S. Elpatyevski Türk aydınlarının o zamanlar Rus edebiyatını iyi bildiklerini ifade etti. Moskova'ya dönüşünde ise şunları yazdı: "...İstanbul'da bir Jön Türk subayı, ilk cümleden itibaren benimle düzgün bir Rusça ile konuşmaya başladı: Nasıl Rus edebiyatından büyülenmiş, nasıl da Rus öykülerini gözyaşları içinde okuyor, bunlardan birini Türkçeye de çevirmiş, Rus edebiyatını o kadar sevmiş ki, Rus edebiyatını kendisi gibi sevmesi ve onu kendisinden daha iyi bilmesi için oğluna ana dilinden sonra öğreteceği ilk dil Rusça olacakmış." (Epatyevski, 1909, s. 95)

Elpatyevski, sohbet ettiği subayın adını ve onun Türkçeye çevirdiği öyküyü maalesef anmadı, ancak onun İstanbul'daki sohbete dair yazdıkları Türk aydınının Rus edebiyatına ilgisini göstermektedir.

Tolstoy'un ölümü üzerine Türk basının en öncü kalemleri üzüntülerini dile getiren ve Rus yazarın çalışmalarının dünyadaki önemine dikkat çeken bir dizi makale kaleme aldılar. "Tanin" (Şafak) gazetesinde şunlar yazıldı:

"Tolstoy gözlerini yumdu. Bu haber bütün insanlığı umutsuzluğa sürükleyecek. İnsanın mutluluğu hakkındaki düşünceleri ne kadar nafile ve asılsız olursa olsun, adı şüphesiz saygıyla, belki de minnetle hatırlanacak. İnsanın mutluluğu! Ne kadar da ham hayal! Fakat bu yüceltilmiş ham hayalin farkına varmak, hayatımızı en iyi şekilde kullanmak anlamına gelmiyor mu? Tolstoy, hayalini gerçekleştirmek için hayatı boyunca durmaksızın çalıştı ve ölüm onu tam da hayalinin ortasında yakaladı. Bu nedenle, asil Rus entelijansiyasının maruz kaldığı kederi paylaşmaktayız." (Gordlevski, 1910, s. 283)

"Tanin" gazetesi Tolstoy'un en iyi eserlerinin Türkiye'de en kısa zamanda basılmasını ve piyeslerinin sahnelenmesini gündeme getirdi.

İstanbul gazetelerinden "Jön Türk" de Tolstoy hakkında uzunca bir makale yayımladı. Makalede şöyle deniyordu: "Bize gönderilen telgraflar tüm insanlığın edebî seçkinlerinin kalbini derinden üzen ve müessif haberlerden birini getirdi. Zamanımızın

¹¹ Burada ve Türkiye'de Tolstoy hakkındaki sunulan müteakip bilgiler *Tolstoy Sanat Eserlerinin Yabancı Dillerdeki Tercümelemleri. Bağımsız Yurtdışı Yayınları. Bibliyografya*, Moskova, 1961 adlı eserden; ayrıca Sovyet Lenin Kütüphanesi'nde, Birleşik Cumhuriyetlerin Yabancı Edebiyat Kütüphanesi'nde ve Tolstoy Müzesi'ndeki materyallerden alınmıştır. M. S. Mihaylov'un *19. Yüzyılın Birinci Yarısında Türkiye'de Rus Klasikleri* adlı doktora çalışması (bu çalışma Lenin Kütüphanesi'nde mevcuttur); yine Mihaylov'un profesörlük çalışması olan *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye'de Rus Klasikleri ve Sovyet Yazarları* (M. 1951) adlı çalışmasının özeti de istifade ettiğimiz kaynaklardır. Bununla beraber Mihaylov'un "Lev Tolstoy Türkiye'de" adlı makalesini de anmalıyız. Bu çalışma şu eserde bulunabilir: M. S. Mihaylov (1958). *Bilimsel Yüksek Okul Raporları*. III, Filoloji Bilimleri, Moskova.

Sokrates'i bizi terk ediyor... Tolstoy, bütün dehalar gibi sadece şerefi olduğu Rusya'nın değil bütün insanlığın ortak değeridir."

Resimli dergi "Servet-i Fünûn" da yazarın ölümü ile ilgili özel bir sayı yayımladı.

Müteakip yirmi yıl boyunca, Tolstoy'un eserlerinin Türkçeye çevrilmesi ve yayımlanması ülke içindeki ve dışındaki politik olaylarla doğrudan ilgiliydi. Bu nedenle, Rus edebiyatı ve özellikle Tolstoy'un eserleri Birinci Dünya Savaşı, Rusya'daki Büyük Sosyalist Ekim Devrimi ve İç Savaş yıllarında Türkçeye neredeyse hiç çevrilmedi. Türkiye ile Sovyet Rusya arasında diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra çeviri çalışmalarında canlanma oldu, ama 1928'e kadar Tolstoy'un eserleri Türkçeye neredeyse hiç çevrilmedi.

Yazarın doğumunun 100. yılı münasebetiyle 1928-1929 sezonunda Karanlığın İktidarı adlı drama, bir yıl sonra Canlı Ceset ve Kroyçer Sonat adlı oyunları Türkiye'de sahneye kondu. 1930'da *Anna Karenina* romanı İstanbul'da sahneye uyarlandı. Tolstoy eserlerinin Türkiye'de basımı arttı. 1930'larda Türkiye'de Kroyçer Sonat (1936), *Kazaklar* (1937), *Diriliş* (1938), *Savaş ve Barış* (1938)'in da dâhil olduğu yedi eseri yayımlandı. Ali Kami Akyüz (1873-1945)'ün yeni, biraz geliştirilmiş çevirisiyle *Tolstoy Destanı* çıktı. 1940'da A. Gaffar Güney'in çevirisini yaptığı *Seçilmiş Rus Öyküleri* adlı kitapta Tolstoy'un üç öyküsü yer aldı. II. Dünya Savaşı yıllarında ve hemen akabinde Rus klasiklerinden bazılarının da dâhil olduğu dünya klasikleri Türkçeye çevrilmeye başlandı. *Savaş ve Barış* ve *Anna Karenina*'nın (1949) yeni ve daha yetkin çevirileri Tolstoy'un bu yıllarda Türkçede yayımlanan eserleri arasındaydı. Tolstoy'un *Üç Ölüm* (1940) ve Sergey Baba (1942) öyküleri, uzun öyküler *Hacı Murat* (1943), *İvan İliç'in Ölümü* (1945) ve *Karanlığın İktidarı* (1945) adlı dramının ikinci kez basımı bu yıllarda yapıldı. Diğer Rus yazarların eserleri de öncüllerinden daha yetkin çevirilerle yeniden basıldı.

Son yirmi yılda Tolstoy eserlerinin Türkçeye çevirilerinde dikkat çeken bir artış oldu. Bu tarihe kadar, Tolstoy'un yaklaşık elli eseri Türkçeye çevrildi ve Türkiye'de yayımlandı, bazılarının çevirileri birkaç kez yapıldı. Örneğin; *Savaş ve Barış* ve *Kroyçer Sonat* yedişer, *Anna Karenina* ile *Diriliş* beşer, *Aile Saadeti* altı, *Karanlığın İktidarı*, *Hacı Murat*, *Sergey Baba*, *İvan İliç'in Ölümü* beşer kez neşredildi. Son yıllarda yeni çeviriler ortaya çıktı. Bunlar; *Savaş ve Barış* (1968), *Anna Karenina* (1968), *Diriliş* (1969), uzun-kısa öyküler ve çocuk masallarından oluşan yeni derlemeler önceki dönemde yapılmış yetkin çevirilerin yeni baskıları idi. Bu dönemde Tolstoy'un Türkçe çevirmenleri arasında Vahdet Gültekin (1912-1989), Nazım Hikmet (1902-1963), Zeki Baştımar (1905-1973), Leyla Soykut (1921-1974), Hasan Ali Ediz (1905-1972) vd. seçkin edebiyatçıları görmekteyiz.

Tolstoy'un edebî eserlerinin yanı sıra makaleleri, mektupları ve günlüklerinden bazı pasajlar da Türkçeye çevrildi. Türk okuyucu Tolstoy hakkında Batı'da yayımlanan kitapların, özellikle Romain Rolland'ın *Tolstoy'un Hayatı* kitabının ve E. Mood'un Tolstoy hakkındaki biyografik çalışmasını bilmektedir.

Türkçede Tolstoy hakkında en erken çalışma O. S. Lebedeva'ya aittir. Türk gazetelerinde çeşitli makaleler ile 1895'te Rus Edebiyatı broşürünü yayımlayarak Türk okurlarını Rus edebiyatı tarihi ile tanıştıran ilk kişi Lebedeva oldu. V. A. Gordlevski (1876-1956) Tolstoy'un Türkiye'deki mirasını Türkçeye yaptığı çevirilerle destekledi. O, daha önce de belirtildiği gibi, *Üç Ölüm*'ü Türkçeye çeviren ilk kişi oldu ve buna ek olarak Türk basınında Rus edebiyatı hakkında makaleler yayımladı.

Tolstoy eserlerinin en önemlileri henüz (makalenin yayımlandığı 1971 itibarıyla, ç.n.) Türkçeye çevrilmemiştir. Tolstoy üzerine yapılan çalışmaların çoğu onun eserlerine yazılan önsözler, yorumlar ve dergi makaleleri şeklindedir. Ancak, zaman zaman Rus edebiyatına derin saygı duygusuyla dolu küçük kitaplar çıkmaktadır. Reşat Nuri Güntekin'in *Lev Tolstoy, Sanatı ve Biz* (1933) adlı kitabıyla İsmail Habib'in *Avrupa*

Edebiyatı ve Biz'i vb. bu kategoriden eserlerdir. Bu ve diğer eserlerin yazarları, onun eserlerinin hümanist heyecanına dikkat çekerek Rus edebiyatının bu dehasına övgüler düzmüşlerdir.

5. Tolstoy'un Türk Edebiyatçıları Üzerindeki Etkisi

Rus edebiyatının, özellikle Tolstoy'un eserlerinin Türk edebiyatının oluşumundaki rolünü tespit etmek çok zordur ve özel bir araştırmayı gerektirmektedir. Türk yazarların Tolstoy'un dünya ve Türk edebiyatına katkısını ne denli önemsediklerini gösteren birkaç ifadeye burada değinebiliriz.

Tolstoy'un ilk çevirmenlerinden birisi olan Raif Necdet 1910'da *Anna Karenina* romanı hakkında şöyle yazmaktaydı: "*Anna Karenina*, etik öneminin yanı sıra birçok edebî yetkinliğe sahiptir. Bu, çok büyük bir sanat eseridir". *Karanlığın İktidarı* adlı drama üzerine ise: "Bazı sahneler Shakespeare'in kaleminden çıkmış gibi insan üzerinde derin etkiler bırakıyor." (Gordlevski, 1911, s. 3-5) diyecektir. *Anna Karenina*'nın yeni bir baskısına olan ihtiyacı haklı çıkarmak için 1912'de romanın ön sözünde şunları yazdı: "Gerçekten biz hepimiz sadece polisiye romanları mı okuyacağız? Acaba biz büyük eserler okuyamayacak mıyız?... Ama, muasır milletlerin saflarına dâhil olmak istiyorsak insanlık düşüncesinin bu edebî hazineleriyle tanışmak zorundayız." (Gordlevski, 1910, s. 283) Raif Necdet, Tolstoy'un romanları ve tüm sanat eserlerinden övgüyle söz etti. Daha sonraları *Edebî Hayat* adlı kitabında ve "Beş Yıl Sonra" adlı makalesinde bir kez daha Rus edebiyatının sosyal önemine vurgu yaptı ve Türk yazarlarına hayatın gerçekliğini tasvir etmeyi Tolstoy'dan öğrenme çağrısında bulundu.

Yazar Ali Süha Delilbaşı (1888-1960) makalelerinden birinde birçok Türk yazarın yaşamak ve çalışmak zorunda kaldıkları çetin koşullardan bahsederken, Rus yazarlardan Puşkin'in, Gogol'un, Dostoyevski'nin, Tolstoy'un ve Gorki'nin Çarlık Rusya'sında çok zor koşullar altında yaşayıp eser verdiklerini hatırlattı. Rus edebiyatının sıradan insanların acılarına, ıstıraplarına karşı duyarlılığıyla, ulusallığıyla güçlü olduğunu, Türk edebiyatının Rus edebiyatından öğrenmesi gereken şeyin bu olduğunu belirtti: "Her şeyden önce bizim anatomist misali gözlerimizin önüne kitlelerin acılarını, her türlü yaramızı gösteren etkili bir edebiyata ihtiyacımız var. Diğer bir deyişle, bizim edebiyatımız için Dostoyevski ve Tolstoy istiyorum. Onların gelişiminin ardından, Allah isterse, gelecekte İbsen, Strindberg, Pirandello, Bernard Shaw gibi isimler ortaya çıkacaktır, dedi.¹²"

Romancı ve şair Halit Fahri Ozonsoy (1891-1971) Rus edebiyatının dünya çapındaki öneminden söz ederken onun en önemli özelliğinin millilik olduğunun altını önemle çizdi: "Tolstoy ve Dostoyevski'nin eserleri Çarlık Rusya'sındaki köylünün sefil varlığını o kadar canlı ve özgün bir biçimde yeniden yarattı ki bu eserlerin diğer dillerdeki çevirileri hızlı itibar gördü. Onlar yeni bir kuşağın, yeni keşfedilmiş bir insanlığın dünyası olarak algılandılar ve dahası Fransa'da bile romana ve tiyatroya tesir ettiler.", demektedir.

Mütercim, edebiyatçı Erol Güney (1914-2009), kendi ulusuyla derin bağlarını, sosyal sorunların keskinliğini ve hümanizmi Rus edebiyatının dünya kültür hazinesine katkıları olarak gördü. Rus klasikleri hakkındaki yazısında şöyle demektedir:

"Dickens'in yarattığı karakterlerin ideali, iyi bir ev, mutlu bir aile hayatıdır. Balzak'ın kahramanları milyonlar biriktirmeye ve görkemli şatolar edinmeye çalışırlar. Ancak ne Turgenev'in kahramanları ne Dostoyevski'nin ne de Tolstoy'un kahramanları böyle bir gaye peşindedirler. Onlar, Rusya koşullarında sessiz bir yaşam, zenginlik ve yüksek konumun, serfliğin ve despotizmin benimsenmesi anlamına

¹² Buradaki ve müteakip Türk yazarların mülahazaları Mihaylov'un yukarıda anılan doktora çalışmasından alınmıştır.

geldiğini bilmektedir. İşte bu yüzden, Rus yazarlar insanlardan çok şey isterler ve onların kendi çıkarlarını ve egoizmlerini ön plana çıkarmalarına rıza göstermezler.” demektedir.

Seçkin romancı ve oyun yazarı Reşat Nuri Güntekin (1889-1956), daha önce de belirtildiği gibi, büyük sanatçının fikirlerini ve eserlerini yorumladığı bir kitabını Tolstoy’a ithaf etti. Güntekin’e göre, Tolstoy’un parlak yaratıları diğer bütün yazarların yaratılarını aşmaktadır ve eşsizdir. Onun çalışmaları, edebiyat sanatının ulaşılmaz bir zirvesiydi ve olmaya devam etmektedir. Tolstoy’un romanlarını inceleyen Güntekin, yazarın gerçeği sürekli bir değişim içinde tasvir etme yeteneğine sahip olduğunu altını çizdi: “Tolstoy’un romanları, gerçekliği daimî eylemlerle yeniden üretmektedir. O, canlı hayat imgelerinin ustasıdır. Aynı zamanda, çalışmalarındaki her şey sanatçının duygu ve düşünceleri ile aydınlatılmaktadır. Tolstoy, yüreğinin sırlarını okuyucunun önüne sermektedir ve bundan dolayı okuyucuların yürekleri üzerinde karşı konulmaz bir etkiye sahiptir.”¹³, demektedir.

Güntekin, Tolstoy’un sadece psikolojik analizlerinin derinliğine değil, aynı zamanda destansı sanatının genişliğine de hayran kaldı:

“Bize karakterlerindeki ruh hâllerinin en gizli köşelerini gösteren romancı, onları kuşatan çevrelerini ve dış dünyalarını tasvirde de aynı derecede ustadır. İmparatorların buluşması, Moskova yangını, İvan İliç’in ölümü, Katya Maslava’nın Sibiry’a da kürek cezası sırasında gurbet gurbet gezişi bütün bunlar büyük sanatsal güçle ve gerçekçi tasvir edilmiş... Karakterlerindeki ölüm öncesi ıstırapların derinliklerini layıkıyla resmedebilmede sadece Dante’yle karşılaştırılabilir. Üç Ölüm adlı hikayesinden daha derin ve etkileyici bir kısa hikâye bilmiyorum.”

Savaş ve Barış romanı Reşat Nuri Güntekin’de özel bir hayranlık uyandırmıştır ve ve romana dair şunları ifade etmiştir: “Prens Andrey ve Pyer tipleri büyük bir ustalıkla ve gerçekçi tasvir edilmiş. Savaşa ithaf edilen bölümlere gelince, şimdiye kadar yazılmış hiçbir şeyle karşılaştırılmayacak sahneler olduklarını tereddütsüz söyleyebiliriz. Napolyon, I. Aleksandr, Kutuzov, Fransız, Avusturya, Rus orduları, bütün olay ve olgular o kadar gerçekçi tasvir edilmiş ki, okuyucu her şeyi canlı ve aktif görüyor.”

Güntekin ayrıca, Tolstoy’un diline ve peyzaj sanatına büyük değer vermiştir:

“Tolstoy doğayı sevmekte ve onu romanlarında özgün bir şekilde canlandırmaktadır. Gece, yıldızlar, gün doğumu bütün bunlar kahramanların duygu durumları ve karakterlerin ruhsal ıstıraplarıyla organik bir uyum içinde verilmektedir. O, doğayı renkli ve saf bakışla algılayan yazarlar kategorisine dâhil edilmelidir. Büyük romancı için doğa herkesin okuyup üzerinde düşünmesi gereken sonsuz kitaptır... Onun stili 20. yüzyılın en güzel ve kudretli stilidir. O basit ve içtendir. Açıklık, temizlik, netlik, incelik ve zaman zaman da görkem onun dilinin temel özellikleridir. Hiçbir çeviri bunları aktarmaya muktedir değildir. Rusya’da hiçbir yazar şimdiye değin onun kadar ifadeye ahenk, kelimeye asalet ve fanteziye ışıltı ve renk katamamıştır.”

Reşat Nuri kitabını, Rus sanatçının eserlerindeki ahlaki arayışları ve etik heyecanın derinliğini vurguladığı “Tolstoy’un Ana Fikirleri” başlıklı bir bölümle bitirmektedir.

Ünlü *Kuyucaklı Yusuf*’un gerçekçi, seçkin, sanatçı yazarı Sabahattin Ali (1907-1948), öykücü Bekir Sıtkı Kunt (1905-1859), *Çıkrıklar Durunca* romanının yazarı Sadri Ertem (1898-1943), *Emine* adlı romanın yazarı Suat Derviş (1903-1972), romancı Reşat Enis

¹³ Buradaki ve müteakip alıntılar L. O. Alkayeva’nın Rusçaya çevirdiği şu kitaptan alınmıştır: Reşat Nuri Güntekin (1962). *Tolstoy: Hayatı, Sanatı, Eserleri*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Aygen (1909-1984); hicivci Zeynel Abidin ve diğerleri Rus edebiyatının gerçekçi geleneklerine ve Tolstoy'un sanat metodundan yüksek övgülerle söz ettiler.

Türk aydınlarının önde gelenlerinin Rus edebiyatının hümanizmi karşısındaki hayranlığının canlı ifadesi, Nazım Hikmet'in Bursa hapisanesindeki tutukluluk sırasında *Savaş ve Barış* romanının çevirisi üzerine çalışmasıydı. Nazım Hikmet, SSCB'ye döndüğünde şunları ifade etti: "Lev Nikolayeviç Tolstoy'un, ustaların ustasının, bu ölümsüz yaşlının, bâki gencin azametinin ayırına tam anlamıyla ancak Bursa hapisanesinde vardım. *Savaş ve Barış*'ın yarısını orada çevirdim. Hücrem ümitle, hayatla doldu, hapishanenin duvarları yıkıldı, büyük Rus halkının beklenen gücüne inandım ve Tolstoy'u daha çok sevdim".¹⁴

Nazım, büyük Rus yazarının mirasına ve *Savaş ve Barış*'ın kendisi tarafından Türkçeye yapılan çevirisine dair bu satırların yazarına şunları söyledi:

"Lev Tolstoy'un sanat yapıtlarıyla henüz çocukken ilgilenmeye başladım, bu eserler o zamandan beri benim için esin ve büyük zevk kaynağı oldular. *Anna Karenina*'yı ilk defa on beş yaşında bir gençken okuduğumu hatırlıyorum. O zaman Deniz Harp Okulu'nda öğrenciydim ve oraya her gün yolcu vapuruyla gidiyordum. Güvertede, beni büyüleyen kitabı okumaya devam etmek için تنها bir yer arardım. Gençlik yıllarımda Tolstoy'un romanlarındaki aşk çatışmalarına hiç dikkat etmemiştim, ancak Moskova ve Petersburg'da yaşamın ustaca tasvir edilmiş manzaraları beni büyüledi. Ve yarış sahnesine geldiğimde, "Vronsky, bütün gücüyle atın dizginlerini zapt ederek üç kişiyi kolayca geride bıraktı, sadece kızıl başlı Gladyatör Mahotin onun önünde kaldı" ifadeleri karşısında Fru-Fru'nun üstünde kendimi o kadar canlı hissettim, yarışmanın tüm dramatik olaylarını Vronsky ile ben de yaşadım. Onunla birlikte yarış pistinde yarıştım, engelleri aştım, hendeklerden geçtim. Bitiş çizgisine yaklaşınca nefesim tutuldu... Ve galiba, binicinin zor bir hareketinden sonra Fru-Fru'nun sırtı kırıldığında bu acıyı Varonski'den daha kuvvetli ben yaşadım... O an, beni öylesine bir duygu sardı ki, sanki yerde irkilmiş atın yanında ezik bir hâlde Varonski değil de ben yatmaktaydım ve atın akıllı ve acı içinde kıvranan gözleri bana bakmaktaydı... Birisi omzuma dokununca ancak ayıldım. Etrafımda hayret içinde bana bakan yolcular duruyordu. Şaşkınlık içinde koşarak uzaklaştım ve uzun süre kendime geledim. Kitabın üzerimdeki etkisi sarsıcı olmuştu. Bu bir kitaptan ziyade hayatın ta kendisiydi, onun gerçekliği şüphe götürmüyordu. Sonraları Tolstoy'un diğer romanlarını, mükemmel öykülerini ve oyunlarını da okudum, tekrar tekrar okudum. Ve her seferinde Tolstoy'un imgelerinin kudretli cazibesine kapıldım. İnsanın iç dünyasına böyle bir etkiye, onu fark etmediğin ancak onun durdurulamaz akışındaki gerçekliğin kendisini gördüğün böyle bir sanat işçiliğine, bir kelimeyle böyle bir tasvir gücüne ancak deha sanatçı erişebilirdi!.."

Ayrıca, Nazım şunları anlattı:

"*Savaş ve Barış* romanını Türk okuru için çevirme fikri öteden beri üzerinde düşündüğüm bir şeydi. Bu fikir bende gençlik yıllarımda Moskova'da okurken ortaya çıktı. Ama bunu ancak 1943'te Bursa hapisanesinin kalın duvarlarının arkasında gerçekleştirebildim. Bu şöyle oldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kültür Bakanlığı dünya kültür klasiklerinden bir seriyi yayımlamaya karar verdi. *Savaş ve Barış*'ın ilk çevirisi Fransızcadan yapılmıştı, romanın yeni çevirisi orijinal dilden yapılması gerekiyordu ve bunun için Rusçaya hâkim olan insanlara

¹⁴ L. N. Tolstoy Devlet Müzesi'ndeki Nazım Hikmet mektuplarından (1952).

ihtiyaç vardı. Moskova'da birlikte okuduğumuz, gençlik arkadaşım, komünist Zeki Baştımar (1905-1973) henüz özgürken (sonraları o da hapis yattı) çevirmen olarak davet edildi. Hacimli bir çalışmaydı ve benim katılımım gerekiyordu. Ve sonra arkadaşım beni bu işe çekti, iktidardakiler ise hiçbir şey bilmiyormuş gibi yaptılar. Zeki Baştımar, bir keresinde hapishaneye beni ziyarete geldi ve bana gerekli kitapları getirdi ve işe koyuldum. İlk günden bu iş beni sarmıştı. Bütün günümü çeviriyle geçiriyordum ve bazen şafak beni mahpushanenin dar masalarında yakalıyordu. Roman kahramanlarının üzüntülerini, sevinçlerini onlarla beraber ben de tekrar tekrar yaşıyordum... Hazır olan sayfaları hapishane müdürü aracılığıyla yoldaşıma gönderiyordum, o da aynı yolla çevirinin devamını bana ulaştırıyordu... Olası bir tongadan korkan hapishane müdürü çeviriyi bölüm bölüm düzenli olarak okuyordu ve sonunda kendini okumaya o kadar kaptırdı ki sonraki sayfaların çevirilerini daha çabuk yapmam için beni sıkıştırıyor, bazen de Prens Andrey'in, Nataşa'nın, Pyer'in başından geçenleri bana sabırsızlıkla soruyordu. Ay ay, üç yıl boyunca, romanın ilk bölümünü çevirdim. İkinci bölümünü ise Zeki Baştımar çevirdi. Ortak çevirimiz onun adıyla basıldı (o zaman benim adım yasaklıydı).¹⁵

Nazım Hikmet romanın çevirisinde bağlı kaldığı metotları şöyle anlattı:

"Sadece orijinalin ruhunu değil, aynı zamanda yazarın üslubunun özelliklerini de çeviride korumaya ve aktarmaya çalıştım. Tolstoy döneminin uzun, açılımlı, genellikle giriş cümlelerinin beni nasıl da zora soktuğunu hatırlıyorum. Fransızca çevirmenlerin yaptığı gibi onları kısa ifadelere ayırmak bana kutsala ihanet gibi geliyordu ve bununla Tolstoy stiline özgünlüğü, karakteri kaybolacaktı. Tolstoy'un cümle [yapılarını] korumak da imkansızdı, bu Türkçe çeviriyi hacimli, okunaksız hâle getirmek olurdu. Ben orta yolu bulmaya çalıştım ve galiba her zaman doğru çözümü de bulamadım... Bizim çevirimizin diğer bir eksikliği, ilginçtir ki, Türkçeyi özellikle de Farsça ve Arapça kelimelerden temizlemek, kitap dilini konuşma diline yakınlaştırmak için gösterdiğim gayretle ilgilidir. Görece başarılı da olduk, ancak yabancı kökenli kelimelere savaş açarken, şimdi çok iyi anlıyorum, haddimizi aştık ve öteden beri Türk ulusunun gündelik hayatının organik parçası hâline gelmiş Farsça ve Arapça kelimeleri onların en uç Türkçe karşılıklarıyla değiştirmeye kalkıştık. Anlaşılan, buna gerek yoktu, çeviri bundan büyük zarar gördü. Yine de bütün olarak bakılınca, iddia edildiği gibi, çevirimizin öncelilere göre bir üstünlüğü vardı, çünkü çeviri doğrudan Rusçadan ve dahası büyük bir sevgiyle yapıldı."

Nazım Hikmet sohbetin sonunda şunları ekledi:

"Tolstoy'un yaratıcı yöntemi beni çok etkiledi. Onun eşsiz sanat eserlerini, yazılarını büyük bir zevkle ve yararla şimdi tekrar okuyorum. Onun hümanizmi ve milletler arasındaki barış ve kardeşlik çağrıları benim için özellikle önemlidir. Benim daha tamamlanmamış [*Memleketimden*] *İnsan Manzaraları* adlı destanımında Tolstoy'un Mayıs'ta Sivastopol öyküsündeki askerlerin kardeşlik sahnesi anımsanmaktadır. Bu bana, gelecekteki silahsız dünyanın, dünyadaki tüm insanların dostluk, kardeşlik sembolü olarak görünmektedir. Hiçbir Türk yazarının, eğer o gerçek bir sanatçı ise, dünya edebiyatının bu dehasının yaratıcı deneyimini görmezden gelmediğine ve gelemeyeceğine inanıyorum.¹⁶

¹⁵ Zeki Baştımar, ilerleyen dönemde Tolstoy üzerine şu kitabı hazırlayacaktır: Zeki Baştımar (1961). *L. Tolstoy-Hayati, Fikirleri, Eserleri*. İstanbul: Yedi Gün Yayınları (ç.n.).

¹⁶ Nazım Hikmet ile yapılan sohbetin yetkili kaydı L. N. Tolstoy Devlet Müzesi'nde korunmaktadır.

Sonuç

Tolstoy'un diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'deki mirasına yönelik tutum, hangi sosyal çevrelerin hangi amaçlarla kendisine, eserlerine yöneldiklerine bağlı olarak değişmektedir. Demokrasi ve hümanizmden uzak çevreler bazen büyük Rus yazarına yaslanmaya çalışmaktalar. Türk eleştirmelerin bir kısmı Tolstoy'u alçakgönüllü bir vaiz ve Kuran'ın takipçisi olarak niteleyerek onun dünya görüşünün zayıflıklarını övmektedir. Her hâlükârda, Türk halkının geniş kitlelerinde Tolstoy'un eserlerine ilgi artmaya devam etmektedir. Doğu'nun diğer ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de Tolstoy, klasik Rus edebiyatının en yüksek başarılarını ve en iyi geleneklerini temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

- ELPAT'ESKİ, S. (1909). "Ko dnyu Gogolya". *Ruskie Vedomosti*,95.
- GERTSEN, A. İ. (1954). *Sobranie Soçineniy. I*. Moskva: Mısl.
- GORDLEVSKİ, V. A. (1910). "Turki o Tolstım". *Ruskie Vedomosti*. 283.
- GORDLEVSKİ, V. A. (1911). "Tolstoy v Tursii". *İzvestiya Tolstovskovo Muzeya*. 3-5.
- KORBUT, M. M. (1930). *Kazanskiy Gosudarstvennyy Universitet imeni V.İ. Ulyanova-Lenina za 125 let*. T. I. Kazan: Kazan Üniversitesi Yayınları.
- MİKHAYLOV, M. S. (1953). "Lev Tolstoy i yazıki turetskoy semyi". *Akademiku Vladimiru Aleksandroviçu Gordloskomu k evo semidisyatuletiyu*. Moskva: Nauka.
- "İz pisma S. A. Tolstoy k T. A. Kuzminskoy". Ot 22 Avgusta 1877 g. *L. N. Tolstoy Devlet Müzesi El Yazması Bölümü*. Moskva.
- MOLOSTVOY, N. G. - P. A. SERGEENKO (1909). "Lev Tolstoy". Vıpusk I. St. Petersburg. I: 114.
- TOLSTOY, L. N. (1958). *Polnoe sobranie soçinenii v 91 tome*. Moskva: Khudojestvennaya Literatura.
- TOSLTAYA, A. S. (1928). *Dnevnik 1860- 1891*. Moskva: M.&C. Sabaşnikovıkh.
- VESELOVSKİY, Yu. A. (1911). "Beseda s Tolstım". *O Tolstom. Vospominaniya i kharakteristiki predstaviteley različnikh natsii*. Moskva: "Knina". 1.
- ZAGOSKİN, N. P. (1894). "Kont L. N. Tolstoy v ego studençeskie godı". *İstoriçeskiy Vestnik*. Moskva. 1: 95.